

logie a vypracování forem řízení práce průmyslových sociologů vědeckými institucemi a aktivizaci sekce průmyslové sociologie Towarzystwa Socjologicznego v tomto směru.

Diskuse v poslední sekci — sociologie politických vztahů — poukazovala především na dosavadní nedostatky tohoto odvětví sociologie. Navrhla utvoření sekce Sociologie politických vztahů při Towarzystwie Socjologicznym a vytvoření střediska pro empirický výzkum práva.

Sjezd ukončila závěrečným proslovem prof. Nina Assorodobrajová, která mj. ohlásila, že všechny materiály ze sjezdu budou vydány ve zvláštní publikaci, a dále, že podobné sjezdy budou napříště svolávány pravidelně. O pravidelných termínech — např. tříletých — rozhodne vedení Towarzystwa Socjologicznego.

(Tato zpráva byla zpracována na základě neúplných sjezdových materiálů publikovaných v č. 3 roč. 1965 Studií socjologicznych.)

Dušan Slávik

Selkání se sociology z NDR

V posledním roce jsme měli příležitost hovořit se třemi představiteli soudobé sociologie v NDR: s prof. dr. Albertem Kleinem z Rostocké university, s dr. Helmutem Steinem, blízkým spolupracovníkem prof. Braunreuthera, a s dr. Manfredem Puschmannem, vedoucím oddělení průmyslové sociologie na Humboldtově universitě v Berlíně. Na základě jejich informací i materiálů, které nám přinesli, nám bylo umožněno poznat cesty a směry rozvoje současné sociologie — zejména průmyslové — v NDR.

Prof. Albert Klein přijel do ČSSR navázat vědeckou spolupráci s příbuzným sociologickým pracovištěm. Patrně byl tento kontakt realizován s bratislavskými ekonomicky zaměřenými sociology. Podle představy prof. Kleina by bylo možno uvažovat o výměnných studijních zahraničních cestách československých a východoněmeckých studentů, spojených s exkurzemi, případně by byl smluvně zajištěn studijní pobyt některých pracovníků sociologických pracovišť NDR a ČSSR apod.

Prof. Klein se teoreticky zabývá především otázkami „human relations“. Výsledky své výzkumné činnosti v tomto směru, kterou prováděl spolu s Horstem Speingerem, jsou popsány v článku *Výsledky podnikového sociologického průzkumu* (Wirtschaftswissenschaft 1964, č. 11). Pedagogicky působí prof. Klein na Institutu ekonomiky průmyslu inženýrsko-ekonomické fakulty Rostocké university. Podobně jako Institut národohospodářského plánování VŠE v Praze, věnují soudruzi v NDR pozornost zejména otázkám řízení. Přesvědčíme se o tom snadno z koncepcce kursu rostockého Institutu: „Socialistické řízení národního hospodářství“.

Autor návrhu prof. Friedrich vychází ze zjištění, že vedle ekonomického odborného vzdělání je pro ekonomické vzdělání nezbytné

poznání základů sociologie, psychologie, kybernetiky, teorie zpracování dat, matematiky a práva. Prof. Klein právě zajišťuje témata se sociologickým obsahem. Jednotlivé základní otázky a teze, které návrh obsahuje, jsou

1. řídicí činnost v průmyslu v novém ekonomickém systému plánování a vedení národního hospodářství,
2. základy řídicí pyramidy v národním hospodářství,
3. vedení pracovních kolektivů,
4. pracovní styl vedoucího,
5. základy organizace ekonomických systémů,
6. zpracování cílových představ ve vedení,
7. kontrola jako nástroj vedení,
8. optimalizace a matematicko-ekonomické modely v socialistickém řízení národního hospodářství.

Druhé setkání se uskutečnilo s dr. H. Steinem. Podal nám velmi konkrétní výklad o problémech, na které se specializuje v oblasti ekonomické sociologie. Je to zejména otázka mobility sociálních skupin, která se v praktické rovině promítá jako problém fluktuace. Uvedme blíže plán výzkumu fluktuace, který provádí berlínská pracovní sociologická skupina při Akademii věd.

Průzkum vychází ze základních statistických údajů o pohybu zaměstnanců ve 13 závodech podniku na výrobu kabelů pro vysoké napětí. Během jednoho roku byla průběžně zjišťována data flukuační statistiky podle významných sociologických ukazatelů na základě jednotných formulářů vypracovaných sociology. Na speciálních kartách, rovněž připravených výzkumníky, byly sledovány i ekonomické ztráty závodu způsobené fluktuací.

V roce 1964 byl zároveň ve dvou závodech podniku poštou rozeslán dotazník pro ty, kteří opustili závod. V anketním listu bylo použito některých zajímavých dotazů, které srovnávaly výhody nového zaměstnání s dřívějším, dále byla zjišťována doba rozhodování pro nové povolání a způsob, jakým bylo nalezeno nové umístění a v čem se zlepšilo postavení dotázaného. Otázky byly zaměřeny i na zjištění názorů zaměstnanců na poměry na jejich původním pracovišti, zkoumaly, jaké byly vztahy interpersonální, a to v obou rovinách, jak vertikální, tak horizontální. Bylo zkoumáno i to, zda bylo zaměstnancům v původním povolání v závodě, který opustili, slíbeno něco, co nebylo dodrženo a co má podle jejich mínění závod činit, aby si udržel zaměstnance, apod. Návratnost dotazníků byla sedmnáctiprocentní, což u této techniky (poštovní anketa) plně odpovídá běžnému průměru (85 %–95 %).

Výzkum byl také zaměřen na zkoumání pracovních podmínek v závodech pomocí pozorování, které sloužilo k poznání obsahu a charakteru pracovní činnosti, obtížnosti práce a pracovní monotonie. V další etapě má být zkoumána pracovní atmosféra podniku, zejména působení stability pracovní skupiny, a vztahy k bezprostřednímu nadřízenému. Ke zjištění těchto otázek bude použito sociometrického měření, dále interview. Studenti

ekonomie provedou rozhovor s některými pracovníky, kteří podnik opustili, i s jejich bezprostředními nadřízenými a kolegy.

Speciální výzkum byl zaměřen k zjišťování motivace pracovní činnosti žen a k příčinám fluktuace ženských pracovníc podniku. Poštovní anketou byly obeslány ženy, kterým se v roce 1963 narodilo dítě a kterým v roce 1964 skončila neplacená mateřská dovolená.

Na posledním místě je plánován experiment s využitím morálních a materiálních podnětů. Jako morální stimul má působit pokusné zavedení speciální titul „odborný pracovník“ konkrétního závodu, v němž bude experiment proveden. Sám dr. Steiner označil za velmi obtížný pokus, který se má opírat o účinek materiálních stimulů (tj. zajišťování míst v jeslích a v mateřských školách dětí zaměstnanců podniku a pomoc při řešení bytových otázek.) Obtíž spočívá v realizaci takových stimulů.

S velkým zaujetím informoval dr. Steiner o průzkumu a o všech technikách, kterých bylo a má být pro tento účel použito. Nejsou bez zajímavosti ani zvláštní tisky, které nám dr. Steiner zanechal a které podávají určitý obraz o publikační činnosti berlínské sociologické pracovní skupiny.

Ve své disertační práci *Zur Soziologie der Angestellten im Imperialismus*, kterou obhajoval v roce 1963, se zabývá problematikou zaměstnanců jako společenské vrstvy v kapitalistickém systému, která jak svým kvantitativním vzrůstem, tak významem upoutává pozornost buržoazních i marxistických sociologů.

V autorském referátu k disertaci si všímá pozice této sociální vrstvy i zorných úhlů a angažovanosti, s nimiž k této problematice přistupuje buržoazní sociologie. Uvádí ale i rozpory marxistického postoje a snaží se nalézt příčiny tohoto rozporu. Jeho disertační práce má přispět k vyjasnění marxistického stanoviska definováním třídní pozice vrstvy zaměstnanců v kapitalistickém systému.

Až do roku 1962 pracoval dr. Steiner u prof. Braunreuthera spolu s asistentem dr. Manfredem Puschmannem. Náš poslední host, dr. Puschmann, je od té doby vedoucím oddělení průmyslové sociologie na Humboldtově universitě v Berlíně.

Dr. Puschmann nás seznámil s těžištěm práce svého oddělení, které je jak didaktického, tak výzkumného charakteru, a v němž se specializuje na problematiku řízení hospodářství v socialistickém průmyslu. Konkrétní cíl výzkumu má na základě analýzy řídicí struktury dospět k nalezení optimální řídicí struktury, jejíž modely mají být vyzkoušeny na různých stupních řídicí pyramidy a prosazeny státní administrativou.

Problémy, které budou základem této sociologie řízení v průmyslu, jsou: struktura vertikálních a horizontálních informačních proudů; struktura autority a řídicí struktura v sociálních skupinách; systém odpovědnosti a pravomoci; komunikace a informace; požadavky na kvalifikaci vedoucích, zejména pokud se týkají řídicích kvalit s ohledem na

rostoucí požadavky na úroveň řídicí činnosti.

Výzkumné a pedagogické úkoly se v činnosti tohoto průmyslové sociologického pracoviště doplňují. Má rovněž rozvinout a přezkoušet nový systém vzdělání a postgraduálního studia vedoucích hospodářských pracovníků. Rozhodující pro splnění tohoto cíle je nahradit rozhodování řídicích kádrů, jež je z velké části často opřeno jen o zkušenosti, kombinační obratnost a o dojmy, takovými schopnostmi, jako je analytické myšlení, usuzovací schopnost, svoboda rozhodování. Metodickou pomocí, přispívající k zvládnutí tohoto úkolu, má být použití teorie her, případové metody a situační metody.

Dr. Puschmann nás seznámil i s formou a náplní postgraduálního studia průmyslové sociologie pro řídicí průmyslové pracovníky. Bude rozloženo na 3 semestry, 2 semestry budou obsahovat celkem 200 hodin přednášek a seminářů takto specifikovaných:

- 60 hodin — sociologické problémy řízení národního hospodářství v novém ekonomickém systému;
- 85 hodin — průmyslová sociologie;
- 20 hodin — vybrané problémy pracovní a sociální psychologie a pracovní hygieny;
- 35 hodin — Sociální statistika a získávání dat a analýza údajů získaných z děrných štitků.

Třetí semestr je věnován vypracování samostatné vědecké práce a konzultacím. Studium je ukončeno úspěšnou obhajobou, na jejímž základě obdrží absolventi doplňkový diplom.

Byli jsme informováni také o výhledovém plánu sociologického výzkumu v NDR do roku 1969, který je zaměřen na ekonomické problémy.

V každé etapě má být uzavřena a vyhodnocena určitá oblast této vědní disciplíny. Do konce roku 1965 problematika kvalifikace a jejích podmínek v průmyslu. V letech 1965 až 1966 jsou to otázky spojené s vedením práce a vývojové trendy tohoto vedení. Vývoj poměru k práci v procesu technického vývoje má být studován v letech 1966—67. V následujícím období, tj. do roku 1968, je to rozdílné a duševní práce v procesu technické revoluce. Poslední etapa, ukončená v roce 1969, má být zaměřena na zjištění působení technické revoluce na sociální strukturu.

Celý komplex sociologického bádání řídí Vědecká rada pro sociologii, která sjednocuje a vede sociologické skupiny, zaměřené na různá odvětví sociologie a pracující v různých místech a institucích. Dr. Puschmann jmenoval průmyslové sociology v Lipsku a v Halle i své spolupracovníky v Berlíně, kde kromě jeho oddělení průmyslové sociologie vede na universitě oddělení lékařské sociologie a hygieny dr. Winter. Na filosofickém ústavu se metodologickými problémy vztahu sociologické empirie a teorie zabývá dr. Hahn. Na Institutu ústředního výboru studuje problematiku kulturní sociologie dr. Stufenbiel, prof. Braunreuther na Akademii věd se za-

bývá otázkami a perspektivami politické sociologie.

Významný pro naši průmyslovou sociologii je vážný zájem o hlubší a trvalejší spolupráci ze strany ekonomicky orientovaných sociologů z NDR. Jak snaha prof. Kleina, tak dr. Puschmanna je dokumentována konkrétními a reálnými návrhy na realizování úzké kooperace, která vyplývá i z tematické blízkosti okruhů, na které se soustřeďuje zájem průmyslových sociologů obou zemí. Jsou to zejména otázky teorie řízení a sociologické aspekty řídicího subjektu. Skutečně se stalo, že když nás dr. Puschmann seznamoval s některými dílčími otázkami svých úkolů, byla to téměř stejnými výrazy formulovaná témata, která zaměstnávají sociology naše.

Protože dosud byl výzkum prováděn i ve stejné odvětví průmyslu, už k určitému náznaku spolupráce došlo. Bylo použito šesti dotazů pro mistry v pardubické Tesle (Jaroslav Kolář) i v berlinském závodě na výrobu televizorů (dr. Puschmann), které se týkaly různých stránek postoje mistrů ke kvalifikaci. Zajímavé bylo, že došlo k velké procentní shodě ve výpovědích dotázaných osob. Dr. Puschmann ukázal na to, že tato shoda má patrně určité hlubší příčiny, které by bylo třeba zjistit a analyzovat, protože je známo, že např. preference platová u těchto středních odborných kádrů je v NDR — na rozdíl od našich poměrů — výrazná. Především bylo jen konstatováno, že shoda patrně souvisí s ekonomickými faktory socialistického průmyslu.

Nejdůležitější rezultát těchto úvah je třeba spatřovat právě ve vysloveném požadavku nezbytnosti spolupráce sociologů obou průmyslově vyspělých socialistických zemí, nejen z nutnosti odstranit zbytečnou duplicitu, ale i pro možnost širší generalizace prostřednictvím zkoumání získaných poznatků.

Neždalo se jen u slovních přání. Došlo i k pevnější dohodě o další možné spolupráci. Týkala se jak výměny publikací mezi sociologickým pracovištěm na Humboldtově univerzitě a katedrou sociologie a psychologie VŠE v Praze, tak společného plánu výzkumu řídicího subjektu, který by byl proveden v obou zemích na základě těchto materiálů v témže odvětví národního hospodářství — v těžkém strojírenství. Tím by byl položen reálný základ širší mezinárodní spolupráce na poli ekonomicky zaměřené sociologie.

Setkání s průmyslovými sociology z NDR nemělo však jen tyto praktické důsledky. Na základě rozhovorů s našimi hosty i na základě statí, které přivezli, jsme se mohli seznámit se současnými teoretickými otázkami, jak je klade a chce řešit současná ekonomická sociologie v NDR.

V 8. čísle Problémů politické ekonomie z roku 1965 je uveřejněna stať, kterou by bylo možno nazvat přímo programovou statí průmyslové sociologie v NDR. Tři autoři, prof. Braunreuther, dr. Steiner a dr. Thiel tu vytyčují styčné body marxistické průmyslové sociologie v NDR.

Po objasnění zdrojů sociologické problema-

tiky a ujasnění různých aspektů termínu kooperace definují zde předmět marxistické sociologie jako zákonitost způsobů chování obecně společenských a skupinových sociálních struktur. Průmyslová sociologie se pak orientuje na skupinově typické způsoby chování pracujících v průmyslu, pokud jsou významné pro socialistické řízení národního hospodářství.

Struktura a dynamika pracovních a životních podmínek různých skupin pracujících a skupin povolání je první z jmenovaných ústředních témat průmyslové sociologie. Zaujme tu názor, že dosavadní dělení na dělníky, zaměstnance a inteligenci je nejasné nebo jen právně určené. Aby mohlo být uskutečněno sociologické bádání a sociologický výzkum opřený o exaktní reprezentativní výběr, je k tomu zapotřebí analyzovat strukturu společnosti a respektovat faktické přesuny na základě nalezených souvislostí sociálně ekonomické třídní a vrstevné struktury společnosti.

Další základní okruh problémů sociologie aplikované v hospodářské oblasti jsou skupinové struktury zaměstnanců v průmyslu. V textu je zajímavá definice skupiny jako společenství, které se dostává do vzájemné komunikace na základě společných pracovních podmínek, bytových poměrů, dopravních spojení, zábavy a společenské aktivity. Autoři tu upozorňují na skutečnost, že sociologický pojem skupiny je v podstatě pojmem sociálně psychologickým (což je ovšem sporné). Rozvádějí dále problematiku formálních a neformálních skupin a vyslovují názor, že v socialistických výrobních vztazích je rozsah i obsah obou typů skupin bohatší. Jsou tu uvedeny 4 druhy skupin v průmyslově skupinově struktura, dané objektivní sociální kooperací v socialistickém průmyslovém podniku. Na prvním místě jsou uvedeny sociálně ekonomické skupiny, dále formální pracovní skupiny, formální skupiny společenské účasti na vedení a neformální skupiny.

Autoři přiznávají zatímtní nedostatek exaktnosti těchto termínů, ale kritizují neúplnost rozlišení jen na formální a neformální struktury. I přes toto omezení a výhrady nelze podle našeho názoru otázky skupin a jejich struktur řešit pouhým přiřazením těchto termínů k sociálně ekonomickým pojmům. Jsou tu spojena různá rozlišovací kritéria a nedbá se dostatečně charakteru, obsahu sociální skutečnosti i rozdílných přístupových cest a zorných úhlů, kterými je postihují různé vědní disciplíny, politická ekonomie, sociální psychologie nebo sociologie.

Skupinově typické způsoby chování pracujících uvnitř i vně výrobního procesu je další základní oblast ekonomicky orientované sociologie. Jako elementární pojmy marxistické sociologie jsou tu uvedeny skupina a způsob chování. Politická ekonomie a psychologie se v rámci sociologie a sociální psychologie významně uplatňují při analýze skupinově typických způsobů chování. Nebylo by jistě účelné chtít přesně vymezovat